

Ur *Fjärde Internationalen 2-1976*

Ralph Miliband

Bettelheim och erfarenheterna från Sovjet

[Översatt från *New Left Review* nr. 91 (maj-juni 1975)]

I förordet till *Klasstriderna i Sovjetunionen* påpekar Charles Bettelheim att han har studerat Sovjet i ett fyrtiotal år. Fram till någon tid efter den 20:e partikongressen 1956 fanns det ingen anledning, enligt honom, till att Sovjet inte skulle följa vad han alltid hade sett som dess väg mot socialism och kommunism. Och detta trots de ”svårigheter och motsättningar” som kantade vägen!¹ I själva verket ansåg han att den 20:e partikongressen visade att det sovjetiska kommunistpartiet (SUKP) var förmöget att ta upp den självkritik som behövdes för att ”korrigera” misstagen. Han har sedan dess ändrat ståndpunkt. Och det är viktigt att påpeka hur grundlig denna förändring är. För som det nu är anser han att Sovjet är ett kapitalistiskt land av ett speciellt slag (även om det inte är särdeles speciellt eftersom t ex ”lagarna för kapitalackumuleringen, och därmed också profitlagen bestämmer produktionsmedlens användning”).² Han anser också att detta ”statskapitalistiska land” styrs av en ”statsbourgeois” som strävar efter inhemsk dominans och imperialism. Däremot så anser han inte att detta skulle vara resultatet av någon dramatisk kontrarevolutionär förändring under de senaste två decennierna. Istället skulle det härröra från en extrem betoning av vissa tendenser som redan fanns vid den ryska revolutionens barndom. För att få oss att inse detta tänker han förse oss med en serie böcker (av vilka den här är den första) som kartlägger och förklarar den historiska process som ligger bakom förändringen.

Åsikten att utvecklingen i Sovjet efter de första revolutionsåren var det logiska eller oundvikliga resultatet av tidiga tendenser är självfallet inte ny. I den ena eller andra formen har den legat bakom mycket, för att inte säga det mesta, som skrivits i ämnet. Särskilt då från källor som har varit motståndare till bolsjevikerna och som sett stalinismen med alla dess fasor som den ”oundvikliga” följd av leninismen, eller rent av, marxismen. Bettelheim, för sin del, skriver med utgångspunkt från andra sidan av skalan: Ur det som skulle kunna kallas det kinesiska eller maoistiska perspektivet. De begrepp som han använder sig av är också (och i synnerhet) de som de kinesiska ledarna använder i sin beskrivning av dagens Sovjetunionen. Bettelheim gör det helt klart att hans nuvarande åsikter om Sovjet i stora drag har tillkommit under inflytande av den kinesiska erfarenheten, eller av hans tolkning av denna erfarenhet. Hans projekt är i själva verket det mest ambitiösa och omfattande ”västerländska” försöket att tillämpa maoistiska begrepp för att belysa Sovjets historia. I det första bandet belyser han på detta sätt de första åren av den sovjetiska erfarenheten. Detta är egentligen det mest intressanta med boken, eftersom den inte bidrar med något nytt till historien över den aktuella tidsperioden. Ja, då det gäller själva det historiska skeendet är den faktiskt extremt ytlig. Det är som ett arbete utifrån en slags socialistisk teori och tolkning som boken måste bedömas. Och jag kan redan från början säga, att det som sådant, enligt min mening, är påfallande dåligt. Men detta i sin tur är naturligtvis inte ointressant, eftersom Bettelheim är en ansedd socialistisk författare. Det faktum att hans bok är full av förlamande svagheter kan säga oss en del om

¹ Charles Bettelheim, *Les luttes de Classes en URSS 1917-1923*, Maspero/Seuil, Paris 1974. Här görs alla referenser till denna utgåva. En svensk översättning föreligger nu: Charles Bettelheim: *Klasstriderna i Sovjetunionen*, Cavefors, nov. 1975. (Översättarens anm.). [Förordet till boken, där Bettelheim lägger ut texten om sin teori om övergångssamhällena finns på marxistarkivet: [Prolog till ”Klasstriderna i Sovjetunionen”](#)]

² Ibid s. 42

de begrepp han använder sig av. Dessa har ju blivit ganska ”gångbara” på senare tid. Därtill är de problemställningar som tas upp av betydande nutida intresse. Därför kräver Bettelheims diskussion kring dem noggrann uppmärksamhet.

”Ekonomism”

Bettelheim böljar med det vid det här laget ganska välbekanta påståendet att det stora felet med arbetarrörelsen, alltsedan andra internationalens dagar genom den tredje internationalen och den sovjetiska erfarenheten, varit att den genomsyrats av ”ekonomism”. Den termen har kommit att användas på ett överdrivet löst och godtyckligt sätt. I Bettelheims tolkning har den fått tre olika betydelser. För det första uppfattningen att samhälleligt ägande av produktionsmedlen är synonymt med eller åtminstone åtföljs av en socialistisk omvandling av produktionsförhållandena. För det andra den (närbesläktade) uppfattningen om ”förturen” för utvecklingen av produktivkrafterna. Med andra ord antagandet, att socialistiska produktionsförhållanden beror på, eller måste föregås av, en viss uppnådd nivå i produktivkrafternas utveckling. Ekonomismens tredje misstag enligt den här versionen är: I och med avskaffandet av det privata ägandet och kapitalisternas försvinnande ändrar maktapparaten, och då i synnerhet staten helt och hållet karaktär och kommer att återspegla eller rent av förkroppsliga proletariats diktatur.

När Bettelheim hävdar att dessa uppfattningar är grova förvanskningar av marxismen har han bevisligen rätt. Man kan i själva verket göra en allmän generalisering: Bokstavigt tagen är ekonomismen en slags historisk och sociologisk reduktionism som dömer alla projekt eller beskrivningar som åberopar den till misslyckande. Icke desto mindre måste vi till Bettelheims redogörelse lägga till två reservationer. Det är för det första mycket tveksamt om den ekonomistiska deformationen som drabbat marxismen någonsin varit så grov och extrem som han vill göra gällande. Detta inte ens där den kom att bli helt förhärskande, nämligen för manipulativa syften i Tredje Internationalen under Stalins ledning eller tvång. Ekonomismen ska inte göras till en allomfattande förklaring till fenomen som kräver en djupare analys än ett allmänt fördömande medger. I förhållande till arbetarrörelsen innan Stalin är det lätt att överdriva den ekonomistiska deformationen, eftersom den fanns där. Den andra och mer betydelsefulla punkten är att förkastandet av ekonomismen, i dess Bettelheimska upplaga, lätt kan slå över i ett mycket allvarligt underskattande av de ekonomiska faktorernas vikt (vilka naturligtvis aldrig är renodlat ”ekonomistiska”, vilken mening detta nu än har). Ett uppenbart resultat av denna underskattning är ekonomismens motsats. Det som ibland kallas voluntarism.

I detta sammanhang härrör denna underskattning ur en alltför optimistisk bedömning av det kinesiska exemplet. Bettelheim hävdar sålunda att ”det kinesiska exemplet visar att det inte är nödvändigt (ja, att det i själva verket är farligt) att 'först' skapa de materiella förutsättningarna för ett socialistiskt samhälle och att 'skjuta' den omvandling av produktionsförhållandena som därvid skulle komma att motsvara produktivkrafternas högre nivå på framtiden”.³ Felet är bara att det inte stämmer att det kinesiska exemplet ”visar” någonting så klart som Bettelheim antyder. Vad det visar är att marginalen för innovationer är mycket större än den stalinistiska dogmen föreskrev, och att det även under mycket ogynnsamma ekonomiska förhållandena är möjligt att på olika områden åstadkomma avsevärt mer än ett grovt ekonomistiskt perspektiv skulle ge vid handen. Men kineserna själva har — och det måste man säga är till deras fördel — varit betydligt mindre benägna än många av sina eftersägare att bortse från de ekonomiska faktorernas betydelse. Hur skulle de förresten kunna det i ett land som fortfarande

³ Ibid s. 40

kännetecknas av en omfattande underutveckling? Bettelheim är själv mycket medveten om underutvecklingens betydelse. Därför försöker han också foga in den i sin konstruktion genom att säga att produktivkrafternas utveckling och den socialistiska omvandlingen av produktionsförhållandena måste ses som "förenade uppgifter". Enligt honom är detta vad Kinas Kommunistiska Parti menar med formeln "Gör revolution och främja produktionen".⁴ Men sådana formuleringar och slogans löser inte de teoretiska för att inte tala om de praktiska problem som produktivkrafternas låga nivå utgör för uppbygget av ett socialistiskt samhälle, och detta lika lite som retoriska proklamationer om att ett sådant samhälle har skapats, eller är på god väg att skapas på det ena eller andra stället. Bettelheim anmärker med besvikelse att inte ens Marx och Lenin helt går fria från det han anser vara ekonomistiskt tänkande. Men det är verkligen inte ekonomism, i den betydelse han ger den, att se den produktiva utvecklingens nivå som en avgörande faktor. Ekonomism betyder att dra upp riktlinjerna så snävt att de utesluter möjligheten till socialistisk förnyelse/innovation. Och detta har även en mer precis innebörd i den mån det innebär tron att en hög nivå på produktivkrafterna och kollektivt ägande nödvändigtvis och automatiskt skapar socialistiska produktionsförhållanden. Utöver dessa betydelser är "ekonomism" ett hälsosamt botemedel mot besvärjelser och överdrivna jubelrop, även om det då inte behöver kallas ekonomism.

Man kan också hysa vissa betänkligheter över det visa i att, som Bettelheim, i samma andetag insistera på att omvandlingen av de juridiska egendomsformerna inte är tillräcklig, för att få till stånd en omvandling av produktionsförhållandena. Det kan visserligen vara sant. Men det nuvarande modet, också bland marxister, att vifta undan "enbart" nationaliseringsåtgärder, löper risken att underskatta betydelsen av sådana åtgärder som en nödvändig förutsättning för att överhuvudtaget kunna åstadkomma något ytterligare. Nationaliseringar är inte socialiseringar. Men socialiseringar kräver att de juridiska ägandeförhållandena omvandlas, om de ska ha en chans att utvecklas.

Trots detta är det riktigt av Bettelheim att betona de socialistiska produktionsförhållandena. Men man kan verkligen fråga sig vad han *menar* med dessa. En avgörande svaghet i hans bok är att han är så anmärkningsvärt svävande i den frågan. På ett ställe definierar han dessa som bestående av "formerna för den sociala tillägnelseprocessen" (vilket antagligen ska betyda vem som får vad och varför) och "den plats som denna process tilldelar produktionens aktörer" dvs "de förhållanden som etableras mellan dem i den sociala produktionen" (vilket antagligen ska betyda vem som ska göra vad och under vilka förhållanden).⁵ Men det är tydligt att detta bara pekar på de frågor som måste besvaras. Dessutom placerar Bettelheim dessa produktionsförhållanden i en totalitet av sociala relationer som alla är ömsesidigt beroende av varandra och som måste "revolutioneras" i syfte att skapa ett socialistiskt samhälle.⁶ Han påpekar också att detta betyder att man åstadkommer ett socialt system vars främsta karakteristika är upphävandet av den sociala uppdelningen mellan "styrande funktion" och "verkställande funktion"; åtskiljandet av kroppsarbete och intellektuellt arbete; skillnaderna mellan stad och land och mellan arbetare och bönder.

Det kan så vara. Men som Bettelheim vid upprepade tillfällen med rätta påpekar är detta med nödvändighet en lång, svår och mödosam process (även om man antar att dess fullständiga förverkligande är möjligt). Under tiden kvarstår frågan om de socialistiska produktionsförhållandena som måste ses som en del av denna långa, svåra och mödosamma

⁴ Ibid s. 397

⁵ Ibid s. 19

⁶ Ibid s. 118

process. Det grundläggande problemet är att försöka fastställa de kriterier som gör det möjligt att bedöma huruvida framsteg görs eller inte. Och ju mer specifika dessa kriterier är desto bättre. Men på den punkten ger Bettelheim ingen som hels hjälp. I själva verket har han inget att komma med som skulle kunna antyda vilka dessa kriterier är. Han talar om för oss att ”genom att etablera sitt klasstyre och genom att nationalisera några fabriker (sic), får proletariatet möjligheten — men bara *möjligheten* — att revolutionera den verkliga produktionsprocessen och på så sätt få till stånd nya produktionsförhållanden, en ny social arbetsfördelning och nya produktivkrafter. Så länge som den uppgiften inte har blivit genomförd fortlever de tidigare kapitalistiska produktionsförhållandena lika väl som dessas uttrycksformer och de ideologiska former där de uppträder. I den mån denna uppgift håller på att genomföras omvandlas de tidigare förhållandena gradvis — *den socialistiska omvandlingen* pågår — och man kan tala om ett 'socialistiskt samhälle’”.⁷

Det är inte klart varför vi kan tala om denna ”övergångsprocess” som bestämmande för ett ”socialistiskt samhälle”—Men om man bortser från detta så är det ändå tydligt att den fråga som restes tidigare, nämligen vad som, i vedertagna termer, denna ”övergångsprocess” omfattar, inte alls är besvarad. Vem erhåller vad? Vem styr? Det enda han säger är att denna övergångsprocess består i en ny ”klasskamp”. Men bokens diskussion av denna klasskamp besvarar ingen av de frågor som rests i samband med de ”socialistiska produktionsförhållandena”. Däremot ger den upphov till en hel rad andra frågor.

”Statsbourgeoisin”

Bettelheim slår tidigt fast i sin bok att ”existensen/förekomsten av proletariatets diktatur och av statliga eller kollektiva ägandeformer inte är tillräckligt för att 'avskaffa' de kapitalistiska produktionsförhållandena eller för de antagonistiska klassernas — proletariatets och borgarklassens — 'försvinnande'. Borgarklassen kan genomgå olikartade existensformer och bli anta formen av en 'statsbourgeoisin’”.⁸ Trots att detta statsbourgeoisibegrepp är av avgörande betydelse för hans analys tar han inte upp det till detaljerad diskussion. Han slår istället fast att han ”inte kan utveckla det” i den föreliggande boken. Av vilken anledning framgår inte.⁹ Vad han säger är att begreppet ”syftar på de agenter i den sociala reproduktionen andra än de direkta producenter som — på grund av det rådande systemet av sociala relationer och de dominerande sociala praktikerna — har *det effektiva förfogandet över de produktionsmedel och över de produkter* som formellt tillhör staten”.¹⁰ I en senare fotnot förklarar han också att statsbourgeoisin, när den väl konsoliderat sig, kännetecknas av ”sitt förhållande till produktionsmedlen; av sin roll i den sociala arbetsfördelningen; av den del av produktionen som den lägger beslag på och av sina klasspraktiker”.¹¹

I dessa formuleringar, liksom i så mycket annat, förutsätter Bettelheim det som ska förklaras, eller åtminstone ges en argumentation. I detta fall den faktiska *förekomsten* av ”statsbourgeoisin”, ett begrepp som låter en ana en *klart avgränsad klassformation* vars exakta

⁷ Ibid s. 117. Kursiveringar i org.

⁸ Ibid s. 19

⁹ Ibid s. 41, n. 1

¹⁰ Ibid

¹¹ Ibid s. 146, n. 2. Han använder senare också ”statsbourgeoisin” för att beteckna det utvecklade element vars embryo var stats- och parti-”byråkratin” under revolutionens tidiga dagar. Vidare definierar han den som den ”styrande fraktion” som ”disponerar hela eller den väsentliga delen av produktionsmedlen och där dessa är verksamma på basis av kapitalistiska produktionsförhållanden (särskilt den kapitalistiska arbetsdelningen)” (s. 279-80).

utseende kräver en redogörelse. En sådan redogörelse man får förgäves leta efter. Det verkar som om Bettelheim övertagit en ganska extrem variant av tesen om den ”nya klassen”. Det verkar också som om han vill hitta dess ursprung i bolsjevikrevolutionens tidiga fas. Han tycks vilja hävda att där det finns en arbetsfördelning enligt vilken vissa människor på poster i staten eller i partiapparaten utövar en ”styrande funktion”, där utgör de också en ”statsbourgeois”, inbegripen i ”klasskamp” med ”proletariatet”. För att vara en sociologisk förklaring till de invecklade processer som ligger bakom stratifiering och dominans, som ju i sin tur är en del av den kollektivistiska regimens konsolidering, duger detta knappast. Och därmed inte heller för Sovjet. ”Modellen” blir inte heller mycket bättre genom de förutsättningar man kan sluta sig till ur olika delar av den löpande texten. Dessa skulle kunna delas in i följande.

För det första, skriver Bettelheim, ”skulle det vara helt fel” ”att betrakta alla dem som satt på styrande poster i industrin eller i den ekonomiska och administrativa apparaten (under åren efter revolutionen) som delar av statsbourgeoisin”. För en del av dessa befattningar innehades ju av ”kommunister som så mycket som möjligt utvecklade en proletär klasspraktik på dessa poster och hjälpte arbetarna att i största möjliga utsträckning befria sig från de borgerliga förhållandena och ge fritt utlopp för egna initiativ”.¹² Dessa kadrer, som vanligtvis vägrade godta en högre lön än arbetarnas, var inte en del av statsbourgeoisin utan istället en del av proletariatet ”som de var ideologiskt och materiellt sammanlänkade med och ur vilket de ofta härstammade”.¹³ Vad denna proletära klasspraktik består i är inte angivet. Men den bild som ges här är den att en del kadrer på befattningar i den ena eller andra delen av maktapparaten tillhör statsbourgeoisin, medan andra, på befattningar inom samma maktapparat, inte kan räknas dit! Men då står det ju också klart att detta förtar allt utom de mest godtyckliga och subjektiva innebörderna ur begreppet statsbourgeois. Förutom då det gäller lönerna, något som ju med lätthet kan kringgås med olika bidrag och andra metoder, så beror ”medlemskapet” i statsbourgeoisin helt och hållet på icke angivna kriterier. Eller kan det möjligen vara så att dessa kriterier slås fast av en högre myndighet. I så fall skulle det ju också vara fullt möjligt att vara kommunist ena dagen och tillhöra statsbourgeoisin den andra. Eller tvärt om.

Det intryck man får av subjektiv eller yttre bestämning stärks ännu mer av Bettelheims andra förutsättning, nämligen den som består av det revolutionära partiet eller snarare delar av detta revolutionära parti. För partiets ”proletära karaktär” kan bara ”varaktigt upprätthållas om *partiets ideologiska enhet grundas på den revolutionära marxismens principer och om partiet fungerar i överensstämmelse med dessa principer*, och sålunda utgör en revolutionär förtrupp med stöd av de arbetande massorna.”¹⁴ Men eftersom Bettelheim inte gör sig besvär med att tala om vad detta innebär så har vi inte kommit så smycket längre. Det enda han säger är att ”definitionen av den proletärt revolutionära linjen inte baseras på en enkel 'majoritetsröst', varken i arbetar- eller folkförsamlingar eller på en partikongress eller centralkommittémöte. Erfarenheten visar att *ställda inför en fullständigt ny situation* är det i allmänhet bara en minoritet som ser den rätta vägen även inom ett erfaret proletärt parti.”¹⁵ Men den förutsättningen är det naturligtvis inte konstigt att Bettelheim har en ganska tånjbar definition av den proletära diktaturen. Det är inte heller underligt att han inte ser några svårigheter att under åren närmast efter bolsjevikrevolutionen jämställa proletariatets diktatur med partiets diktatur. Och detta oavsett partiets tilltagande isolering, dess atomisering — mer om detta om ett

¹² Ibid s. 147

¹³ Ibid

¹⁴ Ibid s. 368-9. Kursiveringar i org.

¹⁵ Ibid s. 371. Kursiveringar i org.

ögonblick — och framväxten av en statsbourgeoisie. Så länge ”den rätta vägen” ligger i händerna på en minoritet, så länge är allt gott och väl. Förutsatt att man tillhör den eller sympatiserar med den.

Men det är i verkligheten inte en minoritet som sådan som Bettelheim åberopar för att motverka uppkomsten och konsolideringen av en statsbourgeoisie. Det är snarare — och här kommer den tredje förutsättningen för hans modell in — den store ledaren det kommer an på. Även om det inte sägs uttryckligt så är det ändå vad Bettelheims förhållande av Lenin efter 1917 mynnar ut i. Där beskrivs Lenin som den allvetande vägvisaren försedd med en självkorrigerande ”inrättning” vid det fåtal tillfällen han gjorde något som kan kallas misstag. Man måste kanske tillägga, att de flesta av de misstag som gjordes svarade andra människor för. Eller så var de felaktiga tillämpningar av Lenins riktiga politik och åsikter.¹⁶ Ur det här perspektivet kan man se att Lenin är gjuten som en exakt kopia av ordförande Mao. Beskrivningarna av honom är näst intill avtryck av de som förekommer över den senares ledarskap. Oturligt nog var de krafter som Lenin kämpade emot alltför starka för honom. Precis som de var det för alla andra mottendenser. Detta fick till följd att statsbourgeoisin utvecklades och befäste sina ställningar.

Innan vi vidareutvecklar den här frågan måste vi notera att Bettelheim tar upp en motverkande kraft, nämligen arbetarnas motstånd ”vilket utgör ett av de hinder som kan begränsa statsbourgeoisins möjligheter att befästa sina ställningar”. Men detta är en ”grundläggande” form av klasskamp som egentligen inte kan påverka förloppet.¹⁷ Det är både mycket anmärkningsvärt och avslöjande att Bettelheim drabbas av en extrem försiktighet och misstänksamhet när han stöter på den här sortens ”klasskamp”, trots alla sina hänvisningar till proletär praktik med mera. Han har inte heller något att komma med när det gäller sättet på vilket en demokratisk praktik ska kunna institutionaliseras, något som är absolut nödvändigt. Hans tankevärld får honom snarare att förlita sig på ”kommunisterna” inom maktapparaten, på en minoritet som känner ”den rätta vägen” och på den upplyste ledaren som kan ”gå mot strömmen”.

Från Leninism till Stalinism

Liksom alla som skrivit om Ryska revolutionen, oavsett åsikter, lägger Bettelheim märke till bolsjevikernas avtagande stöd när väl den första revolutionära entusiasmen lagt sig. Men vi måste tillägga att hans sätt att beskriva detta fenomen inte bara undgår att berika våra kunskaper utan också i ett flertal viktiga avseenden bidrar till att dra undan grunden för vår förståelse av dess innebörd. Det är tre detaljer i hans framställning som är av särskild betydelse.

För att börja med förhållandet av Lenin: Det är så markerat att det ställer alla andra ledande bolsjevikerna under den aktuella perioden i skuggan. Det betyder inte att detta skulle vara ”orättvist” eller att det är dålig historieskrivning, även om det råkar vara bådadera. Däremot är det mycket mer betydelsefullt att det i så hög grad bidrar till att nedvärdera vikten av de debatter som ägde rum under dessa år, och också det faktum att intensiva och *verkliga* diskussioner, där motsatta sidor faktiskt gjorde sig hörda, ägde rum under en period av djup revolutionär kris — och det i frågor av avgörande betydelse. Mycket för att inte säga det mesta av innebörden i detta storslagna förhållande går förlorat i Bettelheims redogörelse. Därmed förlorar vi också möjligheten att på rätt sätt uppskatta bolsjevikpartiets karaktär och beskaffenhet under perioden 1917 till 1921 och även en kort tid efter 1921. Ändå är det väsentligt att känna till de diskussioner som fördes under dessa år för att på rätt sätt bedöma senare skeenden. Lika

¹⁶ Ibid s. 49, 309-10

¹⁷ Ibid s. 147

väl som det är viktigt att komma ihåg att åtstramningen 1921 sågs som en tillfällig åtgärd, nödvändig på grund av akuta krisförhållanden och *inte* som en stor framgång för partienheten.

Det är inte särskilt förvånande att betydelsen av dessa diskussioner går förlorad i Bettelheims redogörelse. Inte heller att han ägnar väldigt lite uppmärksamhet åt de olika tendenserna inom partiet. När allt kommer omkring hade ju Lenin alltid rätt. Då måste också alla som gick emot Lenin eller 'som inte lyckades ge honom omedelbart och helhjärtat stöd alltid ha haft fel. Var och en som opponerade sig måste ha gjort sig skyldig till en högeravvikelse, till en vänsteravvikelse eller en höger-vänsteravvikelse och/eller ha representerat småborgerliga element, anarko-syndikalistiska eller ekonomistiska tendenser. I alla händelser så kan de inte ha varit värda att uppmärksammas. I Bettelheims index finns hänvisningar till Trotskij på ett halvdussin ställen. Bucharin har fått ytterligare några omnämmanden och knappast någon annan av de ledande revolutionärerna, förutom Stalin, är omnämnd överhuvudtaget. Faktum är att ingen utom Lenin förekommer annat än ytterst flyktigt i boken. När någon ändå råkar göra det är det bara som del i rollistan över sympatisörer eller opponenter i ett drama där Lenin är den enda tydligt tecknade individen. Utan att på något sätt avlägsna något från Lenins storhet måste man ändå säga att detta är ett absurt och vilseledande sätt att skriva den här tidens historia på.¹⁸

För det andra (och besläktat med detta sätt att skriva): Bettelheims karaktäristik av ett fenomen som "autonomiseringen" av bolsjevikmakten under åren närmast efter revolutionen. Han hänvisar till de fruktansvärda härjningarna under dessa år. Till svält, sjukdom, förödelse, inbördeskrig och invasion, som allt som allt resulterade i att sju och en halv miljon dog av epidemier, svält och köld och ytterligare fyra miljoner i krig. Det är ingen överdrift att säga att dessa omständigheter skulle komma att skapa ett minskat stöd för bolsjevikerna, när de nu satt vid makten. I synnerhet med en så starkt centraliserad makt som de hade och den därmed relaterade upplösningen av de folkmaktsorgan — i synnerhet sovjeterna — som uppstått i och med 1917. Det är inte heller förvånande att denna situation också kom att bidra till ansvällningen av byråkratin, både när det gäller dess maktbefogenheter och omfattning.

Hela denna process är vid det här laget väl dokumenterad. Men Bettelheim har en alldeles speciell syn på den. För honom fanns det redan vid den här tiden en framväxande statsbourgeoisie. I slutet av sin bok anmärker han att de flesta bolsjeviker använde begrepp som byråkrati och byråkratisk deformation i stället för att använda det han kallar en klassanalys. Därmed bidrog de till att dölja de "borgerliga politiska och ideologiska förhållanden som de 'byråkratiska' fenomenen bara var ett uttryck för". Man måste lägga märke till två saker här. Det första, som också är riktigt, är att "byråkrati" och "byråkratisk deformation" har använts alltför mycket i analysen av de sovjetiska erfarenheterna. Samtidigt som de tjänat som bekväma undanflykter från en mer allvarligt syftande sociologi över dessa erfarenheter. Det andra kan vi däremot inte 'gå med på. För vad Bettelheim begär, är att vi i stället för byråkrati och byråkratisk deformation ska använda oss av begreppen statsbourgeoisie och klasskamp. Han ger ingen som helst motivering till detta..

Detta leder oss fram till den tredje och på många sätt viktigaste punkten. Genom att förlägga statsbourgeoisins uppkomst i revolutionens första skede antyder Bettelheim att det finns en direkt förbindelse mellan den tidigare historien och den senare. En rak utveckling, en obruten linje som sträcker sig från 1917 och framåt och som omfattar både leninism och stalinism som

¹⁸ För en klagörande jämförelse med Bettelheims sätt att behandla detta, se andra delen av Marcel Liebmans *Leninism Under Lenin*, London 1975. [Svensk översättning: [Lenins leninism](#)]

delar av en och samma utvecklingsprocess!

Men detta är ett allvarligt vilseledande perspektiv. För det är ett helt hav som skiljer de leninistiska åren från de stalinistiska. Det finns få saker som är så viktiga i socialistisk historieskrivning som att markera *brytningen* mellan leninismen och stalinismen. Inte för att det skulle vara politiskt opportunt, utan för att det råkar vara sant historiskt sett. Bettelheims redogörelse gör raka motsatsen. Skälen till detta får vi reda på i "Förordet" till hans bok. Det handlar om hans syn på Stalins roll.

I detta "Förord" får vi av Bettelheim veta att Stalin "med osviklig fasthet höll fast vid de åtgärder som krävdes inte bara av honom utan av nästan hela partiet". Och då även av de flesta medlemmar som var emot den ena eller andra konkreta åtgärden.¹⁹ Så var det med de skilda och motstridiga ingredienserna i den anti-stalinistiska oppositionen. Förutom då det gällde den ena eller andra konkreta åtgärden så höll de *i verkligheten* med honom! Därtill fanns denna näst intill totala enighet inom partiet, därför att Stalin i själva verket tillämpade "den leninistiska tesen" om socialismen i ett land och på så vis förstärkte partiets och arbetarnas självförtroende.²⁰

Den sortens språk låter minsann bekant. En gång i tiden tjänade det till att döva den politiska och moraliska känsligheten hos flera generationer socialister. Bettelheim plockar fram andra och minst lika talande exempel på hur det kan användas. Således "bidrog" Stalin, genom att föra vidare de "leninistiska" positionerna, "till att sätta igång den enorma omvandlingsprocess som skapade de nödvändiga förutsättningarna för försvaret av Sovjetunionen och ytterligare stärkte motsättningarna inom det imperialistiska lägret. Något som gjorde att Sovjet kunde ge ett avgörande bidrag till hitlerismens nederlag", och så vidare.²¹ Det finns ingenting som tyder på att Bettelheim anser det möjligt att Stalin kan ha varit en starkt bidragande orsak till de olyckor som drabbade Sovjet, den socialistiska världsrörelsen och resten av världen under hans tid vid makten. Det råder inget tvivel om att "allvarliga misstag" begicks. Men "i det läge som Sovjetunionen och bolsjevikpartiet befann sig mot slutet av 20-talet så var dessa misstag antagligen historiskt oundvikliga".²²

Det är inte de vulgära ursäkterna för stalinismen som betyder mest. Inte heller det faktum att Bettelheim tycks anse att Sovjet har utvecklats till det sämre *sedan* Stalin dog. I det här sammanhanget är det mycket allvarligare att han jämställer (som vi tidigare visat på) revolutionsåren med stalinismen. Bettelheim anmärker att de "misstag" som begicks av Stalin utgjorde "en utmärkt skola för proletariatet världen över". Men det är minst sagt belysande när man upptäcker vad han menar med denna utmärkta skola. Misstagen ifråga "visade slutgiltigt att en del angrepp på kapitalismen var skenbara och bara bidrog till att stärka borgarklassen inom den politiska och ekonomiska apparaten".²³ Man skulle ha kunnat tro att den stalinistiska omvälvningen kunde förse oss med ytterligare några "skolexempel". Men i stället är själva kärnan den att: "De lärdomar som Lenin drog av de likartade erfarenheterna av 'krigskommunismen' således bekräftades".²⁴

Synen att det skulle finnas den minsta likhet mellan krigskommunismens erfarenheter och stalinismen är en grov förvanskning av verkligheten. Mycken skada gjordes under de tidiga

¹⁹ Ibid s. 36

²⁰ Ibid s. 37

²¹ Ibid s. 37-8

²² Ibid s. 38

²³ Ibid s. 39

²⁴ Ibid.

åren, och då även mycket som var grymt och orättvist. En del av det får man hålla Lenin klart ansvarig för. Men det finns ingenting under den period när Lenin satt i ledningen som tillnärmelsevis kan jämföras med de senare händelserna. Ingen kan heller på allvar hävda att de tidiga åren ”banade vägen för” det som skulle komma. Vad gäller de frågor det här handlar om så är denna syn grovt vilseledande. Det är otvivelaktigt så att den centralisering av makten som ägde rum och den ”militära stilen” som kom att präglade mycket, gjorde sitt till för att hjälpa Stalin till makten. Men att lägga tyngdpunkten vid detta innebär att man överskyler de oerhört stora skillnaderna mellan dessa två perioder, t ex det faktum att det krävdes ett helt annat sakernas tillstånd för att möjliggöra ”likvideringen” och fängslandet av miljoner och åter miljoner människor, samtidigt som en överallt närvarande polisregim grundad på fruktan och angiveri skapades och att varje tillstymmelse till kritik av Stalin och hans politik fullständigt undertrycktes. *Detta* var stalinismen. Den stod *inte* inskriven varken i den leninistiska teorin eller praktiken. Vilken bedömning man än har av leninismen kan man inte göra den till upphovet till, eller en tidigare version av stalinismen. Socialister är i stort behov av att få de sovjetiska erfarenheterna belysta. Bettelheim vill hjälpa oss med detta, men genom det sätt han gör det på, gör han oss bara en otjänst. Han lyckas inte: Han har bara bytt ett par skygg-lappar mot ett annat par.

Översättning Mikael Bergvik

Lästips – mer om Bettelheims syn på övergångssamhällena

Paul M. Sweezy: [Sovjetsamhällets karaktär](#)

Hillel Ticktin: [Sovjetsamhällets motsättningar och professor Bettelheim](#)

Se även:

Ernest Mandel: [Tio teser om de sociala och ekonomiska lagar som styr övergångssamhället...](#)

Ernest Mandel: [Varför den sovjetiska byråkratin inte är en ny härskande klass](#)